Gönderim Tarihi: 28.03.2020

Kabul Tarihi: 23.05.2020

İMDÂD-I SEFERİYYE VERGİSİNİN UYGULANMASINDA ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR: 1731 OSMANLI-SAFEVİ SAVAŞI ÖRNEĞİNDE

Problems that Emerged in the Implementation of the Tax of İmdâd-i Seferiyye:
The Example of the Ottoman-Safavid War of 1731

Fadimana FİDAN

Dr. Öğr. Ü. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ffidan@kmu.edu.tr.

ORCID ID: 0000-0001-5613-2334

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

18. yüzyılın ortalarında Osmanlı-Safevi savaşları pek çok cephede devam etmekteydi. Bölgenin hâkimiyet altında tutulmasının iktisadî ve dinî sebepleri, iki tarafı sürekli hazır savaş halinde tutuyordu. Osmanlı Devleti için 18. yüzyıl İran harplerinin bir bölümünü içermesi bir yana; para ekonomisinin canlandığı, vergilerin nakdileştiği ve olağan dışı vergiler olarak adlandırılan avarız vergilerinin sürekli alındığı bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde artan sefer masrafları ve beylerbeylerinin kapı halkıyla sefere gidebilmeleri ülkenin geneline yayılan avarız vergilerinden imdâd-ı seferiyye akçeleri ile karşılanmaya çalışıldı. İmdad salmalarıyla taşra yöneticileri güçlenmiş, savaş ekonomisinin tükettiği halk, vergileri vermemek için türlü bahaneler öne sürmüştü. Bu çalışmada; Safevi cephesinde yaşanan mücadele örneğinde artık olağan hale gelen imdâd-ı seferiyye vergisi üzerinden eyalet ve sancak mutasarrıflarının sık sık yerlerinin değiştirilmesi nedeniyle bir senede ikinci kez halktan talep edilen vergilere devletin ürettiği çözüm ve halkın vergiye tepkisi anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tımar, Osmanlı Devleti, İmdâd-ı Seferiyye, Reâyâ, Beylerbeyi.

Abstract:

In the mid-18th century, Ottoman-Safavid wars continued on many fronts. The economic and religious reasons for the dominance of the region kept the two sides in constant war. Aside from including some of Iranian wars, the 18th century for the Ottoman State was also a period in which the monetary economy revived, tax collection became cash-based, and the avarız taxes, which are also called extraordinary taxes, were constantly charged. In this period, İmdâd-i seferiyye funds, one of the avarız taxes, began to be used for covering the increasing campaign costs including the costs of enrolling governor servants. With the added imdâd taxes, provincial administrators became more powerful but the public community drained by warfare economy began to make up all kinds of excuses to not pay taxes. Using the example of the struggle in the Safavid front, the present study will examine the solution produced by the state for, and the public reaction against, the taxes that began to be demanded twice a year, specifically the imdâd-ı seferiyye tax, due to the frequent relocation of provincial and sanjak governors.

Keywords: Tımar, Ottoman State, Extraordinary Campaign Tax, Reaya, Beylerbey

Gör şu felek bize ahır neyledi
 Danacı Vezir'i zebûn eyledi
 Yedi bin dana sâlyane eyledi
 Kalmadı danamız bil padişahım
Âşık Sadık

1. GİRİŞ

Osmanlı-Safevi münasebetleri Sultan II. Mehmed'den itibaren başlamaktadır. Bu dönemde Tebriz merkezli kurulan Akkoyunlu Devleti, Kuzey Irak ve İran'ın büyük bölümünü içine aldı. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın hem Karamanoğulları hem de Trabzon Rum İmparatorluğu'nu desteklemesi Akkoyunlu Devleti'nin yıkılmasıyla sonuçlanacak Otlukbeli Savaşı'nı başlattı. Ancak Osmanlı-Safevi ilişkilerinin gerilmesi ve uzun yıllar sürecektir mücadele, Şiî Safevi Devleti'nin kurulmasıyla başlamıştı. Savaşların Osmanlı Devletince mühim nedenleri vardı: Safevi Devleti'nin Anadolu'da Şiî propagandası yapması, Osmanlı ülkesine Şiî halifeler göndererek ayaklanmalar çıkarması, Anadolu ile Türkistan arasındaki irtibatını kesmesi, Anadolu'nun güney ve doğu bölgelerinden büyük miktarda nüfusun bu devlete göç etmesi ile Kafkas ve Irak-ı Arap bölgesindeki ticarete sahip olmak bu sebeplerden bazılarıydı¹.

Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında, temelde sıralanan nedenler olmak üzere, pek çok askerî mücadele yaşandı. Bu çalışmada üzerinde durulacak olan Sultan I. Mahmud döneminde vuku bulan savaşlardır. III. Ahmed zamanında 1722 senesinde başlayan mücadele 1729 senesine kadar Osmanlı Devleti lehinde idi. Üstelik bu savaşlar sırasında Rusya ve Osmanlı Devleti arasında 1724'te İstanbul Muâhedeşi imzalandı ve anlaşma ile Safevi toprakları iki devlet arasında pay edildi. Ancak Nadir Ali Han'ın İran Şahı II. Tahmasb ile birlikte hareket etmesi Osmanlı Devleti için sıkıntılı dönemlerin de başlangıcı oldu. Bu dönemden sonra Osmanlı Devleti'nin Hemedan ve Tebriz'i İran'a kaptırması, İran tarafından daha önce barış

¹ Kafkaslara hâkim olmak demek; Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan hanlıkları üzerinde hâkimiyet kurmak, Rusların güçlenmesine müteakip, onların bölgedeki ilerlemelerini durdurmak, Orta Asya'daki Türk Hanlıkları ile irtibat sağlamak Orta Asya'dan gelip Hazar Denizi'nin kuzeyinden geçen ticaret yollarına sahip olmak anlamına geliyordu. Özellikle bölgedeki Tebriz, Gilan, Şirvan gibi mühim ipek üretim merkezleri iki devletin de bölgeye sahip olma isteğini kuvvetlendiriyordu. Irak-ı Arab ise dinî merkez olması bir yana malî anlamda vazgeçilmesi mümkün olmayan Hindistan-Basra Körfezi ticaret yoluna sahip olduğundan dünya ticaret merkezi konumundaydı. Bkz. (Küpelî, 2009, s. 2, 19-20; Muhammedoğlu, 2000, s. 405).

antlaşması için gönderilen Rıza Kulu Han ile görüşülmesine ve Hemedan Mukasemesi'nin imzalanmasına neden oldu. Ancak Osmanlı'nın barış yanlısı politikası Safevi Devleti'nin antlaşmayı uygulamasını geciktirdi ve II. Tahmasb, Osmanlı'ya savaş ilan etti. Bu durum, Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın III. Ahmed'i tekrar sefer açmak için ikna etmesini gerektirdi (Kurtaran 2014, s. 147-148). III. Ahmed istemeyerek de olsa 27 Temmuz 1730 tarihinde Üsküdar'a yirmi tuğ göndererek Safevilere karşı savaşa karar verdiğini ilan etti. Ancak sefer için gerekli iâşenin ve askerin toplanamamış olması sefer yürüyüşünün gecikmesine neden oldu (Aktepe, 2016, s. 77). Seferin gecikmesi, seferler dolayısıyla konulan vergilerden bunalan halkın şikâyetleri, levent ve eşkiyaların soygunculukları, İstanbul'daki asayişsizlik durumu, Osmanlı Padişahı ve Sadrazamının yaptıklarının halk arasında kabul görmeyişi, III. Ahmed ve Nevşehirli iktidarının bürokrasi, ilmiye ve askeriye kesiminden bazı kişilerin istemeyişi, işsizlik gibi sosyo-ekonomik nedenler padişaha duyulan güveni azaltmıştı. Bu sebepler 1730 senesinde Patrona Halil İsyanı'nın çıkmasına neden oldu (Aktepe, 1989, s. 36); Karahasanoğlu, 2010, s. 111). İsyân sonrasında tahttan indirilen Sultan III. Ahmed'in yerine tahta çıkan Sultan I. Mahmud, sefer fermanı yayımlatarak (Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), Cevdet Askeriye (C. AS.), 94/4317) Bağdat Seraskerliği'ne Bağdat Valisi olan Ahmed Paşa'yı, Tebriz Seraskerliği'ne Karaman Valisi Ârifi Ahmed Paşa'yı ve Gence Seraskerliği'ne Gence Muhafızı Vezir İbrahim Paşa'yı getirdi (Suphi Mehmed Efendi, 2007, s. 48; Baron Joseph Hammer Purgstall, 2003, s. 388; Sertoğlu, 2011, s. 2477-2478; Kurtaran, 2014, s. 148 vd.). Savaş, 1731 yılında Şah II. Tahmasb (1704-1740)'ın Revan'ı ele geçirmek için taarruza geçmesiyle başladı. Revan Seraskerliği'ne 1726-29 Osmanlı-Safevi savaşında başarılar elde eden Hekimoğlu Ali Paşa görevlendirildi (Kerküklü Abdürrazzak Nevres, 2004, s. 30; Suphi Mehmed Efendi, 2007, s. 85). Hekimoğlu Ali Paşa 1731 senesinde Revan Kalesi'ne yakın bir yerde ordugâhını kuran II. Tahmasb'a karşı büyük bir başarı elde etmiş, Safevi askerlerini tazyike muktedir olmuştu. Arkasından Rumiye Kalesi'ni fethetmiş, Tebriz'i savaşmadan almıştı. Diğer taraftan Bağdat Seraskeri Ahmed Paşa yine aynı senede Kirmanşah'ı ele geçirerek, Hemedan üzerine yürüdü. Buraya gelmeden evvel Kurican mevki'inde iki ordu karşılaştı ve Osmanlının üstünlüğüyle son bulan savaşta Hemedan, Osmanlı hâkimiyetine girdi (Suphi Mehmed Efendi, 2007, s. 102-109). Bunun üzerine Şah barış teklifinde bulundu. 1732 senesinde imzalanan antlaşma gereğince Revan, Gence, Kaht, Tiflis, Kareli, Nahçevan, Dağıstan ve Şirvan Hanlığı Osmanlılarda kaldı, Hemedan, Tebriz, Kirmanşah, Luristan, Erdelan ve Huveyze İran'a bırakıldı (Sertoğlu, 2011, s. 2478). Bu antlaşma

maddelerinden Tebriz'in İran'a bırakılmış olması I. Mahmud'un antlaşmayı reddetmesine, 6 Ekim 1733 senesinde İran'a tekrar savaş ilan etmesine neden oldu (Özcan, 2003, s. 349).

Bu çalışmada söz konusu savaş ekseninde 18. Yüzyılın değişen askerî ve malî düzenine ayak uydurmaya çalışan devletin, gelirleri düşen beylerbeylerinin giderlerini karşılamak ve asayişsizlikleri artan celalileri asker yapmak için seferiyyenin önemli bir vergi olduğu ortaya konulup, verginin toplanması sırasında yaşanan sıkıntıların giderilmesi noktasında devletin çabası anlatılmaya çalışılacaktır. Bu amaçla öncelikle Osmanlı vergi sistemi içinde imdâd-ı seferiyye vergisi anlatılacak, ardından valilerin imdâd-ı seferiyye talepleriyle halkın bu taleplere yaklaşımı örnekleriyle verilecektir. Özellikle isyan sonrası çıkılan seferin başarıya kavuşması için imdâdiyelerin toplanamaması durumunda devletin hazineden para göndermek zorunda kaldığı ve savaşın uzun sürmesi karşısında hangi çarelere başvurduğu ifade edilecektir. Çalışmanın esas kaynağını Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden temin edilen dört numaralı Hazariyye Defteri (BOA. A.DVNS.HADRd., 4) ile 1731 senesi Osmanlı-Safevi savaşı sırasında eyaletlerden toplanan imdâd-ı seferiyye hakkında ahkam kayıtlarının da bulunduğu mevkufat (BOA. DMKF.d. 28673) defteri oluşturmaktadır. Dört numaralı Hazariyye Defterinin sayfa numaraları olup hüküm numaraları yoktur. Çalışmada kullanılan bilginin tespit edilmesini kolaylaştırması açısından Hazariyye Defteri hükümlerinin numaralandırmasını, her sayfada birden başlayacak şekilde kendimiz verdik. Mevkufat Defterinde de sayfa numarası olmasına rağmen hükümlerde bir numaralandırma yapılmamıştır. Ancak defterde derkenarların bulunması numaralandırma yapmayı zorlaştıracı bir etki yaptığından burada sadece sayfa numarası verilmekle yetinilmiştir.

2. OSMANLI VERGİ SİSTEMİ VE İMDÂD-I SEFERİYYE

Osmanlı Devleti'nin halktan tahsil ettiği vergiler şer'i hukuka aykırı olmamak kaydı ile rusûm-ı şer'iyye, rusûm-ı örfiye ve tekâlif-i dîvâniyeden oluşmaktaydı. Bu vergilerden şer'i olanlar İslâm hukukunda tespit edilmiş olan cizye, zekât, öşür ve haraç idi. Örfî vergiler ise ehl-i örf sınıfının görevleri karşılığında reâyadan tahsil edilen vergiler olarak anlaşılmaktadır. Tekâlif-i dîvâniye ise, ne zaman ne şekilde alınacağı kestirilemeyen, bu sebeple kanunnamelerde zikr edilmeden sefer zamanlarında padişahın fermanı ile duyurulan ve hali vakti yerinde olan Müslümanlardan cihada yardım maksadıyla alınan vergilerdi (Akdağ, 1979, s. 271-274). Kendi içinde farklı kategorilere ayrılan tekâlif-i dîvâniye; imdâdiye-i seferiyye, imdâdiye-i hazeriye, avarız akçesi, bedel-i nüzûl, zahire baha, kürekçi bedeli, kaftan

baha, menzil malı olarak sıralanabilir (Küçük, 2007, s. 27).

Sıralanan vergilerden imdâd-ı seferiyyenin bir vergi olarak ortaya çıkmasında, devlet hazinesinin ihtiyaçları karşılamada zorlanması ana neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Hazinesinin bu konuma düşmesinde; savaşların uzun sürmesi, kapitülasyonların sürekli hale gelerek yerli sanayinin gelişmesine olanak tanımaması, Amerikan'ın keşfi ve buradan gelen kıymetli madenlere karşılık Osmanlı madenlerinin işletilememesi, altın bulmada sıkıntı çekilmesi, tımar ve zeamet sisteminin çözülmesi etkili olmuştur (Özkaya, 2010, s. 245)². Tüm bu gelişmeler Osmanlı Devleti'nde paraya duyulan ihtiyacı artırarak aynî olarak alınan vergilerin nakdileşmesine yol açtı. Nakde duyulan ihtiyaç, önce tımar gelirlerinin iltizamlaşmasına daha sonra malikâneleşmesine neden oldu (Tabakoğlu, 2000, s. 221; Genç, 2007, s. 102 vd; Genç, 2003, s. 516-518). Bununla birlikte tımar topraklarının mukataalaştırılması, devlet hazinesine nakit para girdisi sağlarken, tımarlı sipahiyi azalttı ve ulufeli piyade askerin sayısı artırdı (Ertaş, 2007, s. 224-225)³. Diğer taraftan işsiz kalan ve asayişsizlikleri artan sipahilerin yerini yeni bir askerî grup almaya başladı. Bu askerî grup tımarlı sipahilerinin başını çektiği “sarıca ve sekban” denilen celali leventlerden başkası değildi (Çadircı, 1991, s.10-11). Üstelik beylerbeylik sınırları genişletilip sancaklar ortadan kaldırılarak taşranın denetimi beylerbeylerin eline bırakılmıştı. Taşra hiyerarşisinin en üst seviyesinde bulunan beylerbeyleri ve sancakbeyleri, taşranın merkezle olan bağlantısını sağlayan, merkezi otoritenin tesisinde merkezden atanan birinci dereceden kişiler olduklarından (Barkey, 1999, s. 79-86); sefer dönemlerinde başarı kazanabilmeleri, bölgelerindeki asayişsizlikle ilgili sıkıntıları giderebilmeleri için kapı halklarının sayıca çokluğu devletçe desteklenmişti. Beylerbeyleri için kapı halkının çokluğu güç ve şöhret sahibi olmalarını sağlıyordu (İpşirli,

² Tımar sisteminin çözülmesinde sipahinin; eski refahını kaybetmesi, doğu ve batıda devam eden kara savaşlarında, deniz seferlerinde ve kale muhafazalarının sağlanmasında sıklıkla kullanılması etkili oldu. Bu durum onların yorulmasına, disiplinsizlik içine girmesine, eşkıya gruplarının başını çekmesine neden oldu. 16. Yüzyıldaki şehzadeler arasındaki mücadelelere ve nihayet Celali isyanlarına katılan tımarlı sipahiler askeri güç olmaktan çıktı. Üstelik Avrupa'da ateşli silahların kullanılması nedeniyle piyade sınıfının önem kazanması, tımarlı sipahileri iyice geriletti. Bkz. (Akdağ, 1945, s. 420-431; Acun, 2002, s. 906).

³ Kapı halkı; önde gelen kişinin hizmetine bakan, sefere giden muharip ya da hizmetli sınıfını ifade etmek için kullanılan bir tabir ise de 18. Yüzyılda veziriazam, vezir, beylerbeyi, sancakbeyinin ya da yüksek dereceli ulemanın hizmetindeki kişiler için de kullanılmaya başlandı. Kapı halkı sistemi Tanzimat ile birlikte ortadan kaldırıldı. Bkz. (İpşirli, 2001, s. 343-344).

2001, s. 344)⁴. Kapı halkının ihtiyaçlarının karşılanması görevi ise beylerbeyine bırakılmıştı. Ancak 17. yüzyıldan itibaren sayıları artan kapı halkının giderlerini ödemede beylerbeylerinin hasları yetersiz gelmekteydi. Bu sebeple onlar, “*tekalif-i şakka*” adı verilen vergileri toplamaya başlamışlardı. Beylerbeylerinin bu konuma düşmesinin nedeni 17. yüzyıldan itibaren hasların iltizamlaşması ile hasların zengin kişilere dirlik olarak verilmesiydi (Akdağ, 1945, s. 420-431; Acun, 2002, s. 906; Çadırcı, 1991, s.10-11; Özkaya, 1974, s. 450). Hasların giderleri karşılamada yetersiz kalması ve dolayısıyla beylerbeylerinin yasadışı tahsilâtları, imdâd vergilerinin sürekli alınmasına neden oldu⁵. Kapı halkının ihtiyaçlarının beylerbeyinin topladığı imdâd-ı seferiyye, mübâşiriyye, kapı harcı gibi vergilerin bir kısmından karşılanmasına karar verildi (İpşirli, 2001, s. 344).

18. Yüzyılda vergi niteliğine bürünen imdâd-ı seferiyyeyi devlet, savaş giderlerinin ve farklı ihtiyaçların ortaya çıkmasına mebni olarak 17.

⁴ Osmanlı-Safevi ve Osmanlı-Avusturya savaşları sırasında sayıları çok artmış olan kapı halkının, paşalar görevden alındıklarında boşta kalması, başka bir kapı bulmadıkları takdirde de soygunculuklara başlaması yüzünden devlet bu grubun ortadan kaldırılması yönünde 1740 senesinden itibaren çeşitli adaletnameler çıkarmıştı. Ancak Abdullah Bay’ın çalışmasında kullandığı 18. Yüzyıla ait çeşitli belgelerde devletin levent taifesinin eşkiyalığını engellemek amacıyla, beylerbeylerinin kapı halkı olarak onları yanlarına almalarını istiyordu. Üstelik kapı halkı çok olan beylerbeyini bir diğerine üstün tutuyordu. Bkz. (Özkaya, 1974 Temmuz, s. 449; Bay, 2014, s. 13).

⁵ Beylerbeylerinin kapı halkı giderlerini karşılamadaki sıkıntısı ile imdâd akçelerinin vergi haline gelmesinin yakın ilişkisi, tarihçileri “beylerbeylik hasları ilga mı edildi?” sorusuna yöneltmektedir. İmdadiyelerin vergi şeklinde ortaya çıkmasında Beylerbeyi ve sancakbeylerinin haslarından gelen gelirle yaşayamadıkları ve ayrıca sefere gidilecek zamanlarda büyük sıkıntı çekmelerine bağlanmaktadır. Tabakoğlu imdâd vergilerinin haslara ek olarak alındığını ifade ederek imdâdiyelerin “*tekalif-i şakka*” adıyla bilinen çeşitli vergilerin yerini tutmak üzere ihdas edildiğini söylemektedir. Mustafa Nuri Paşa ise hasların malikâneleşmesine mebni olarak imdâdiyelerin hasların ilgasıyla beraber çıktığını ifade etmektedir. Diğer taraftan Özkaya adaletnamelerle ilgili olarak yazmış olduğu makalede 18. Yüzyılın en büyük sorunlarından birinin tekalif-i şakka gibi kanunsuz vergilerin oluşturduğunu, beylerbeylerinin bu göreve getirilirken ödedikleri harçların ve “rüşvet”lerin bu yolla geri almak istediklerini ifade etmektedir. Nevar ki bu türden vergi salmalarının önüne geçemeyen devlet, yüzyılın sonuna kadar çıkardığı adaletnamelerde reâyâyâ zulm edilmemesi ve tekalif-i şakkadan vazgeçilmesini istemişti. Ancak 1740 ve sonrasında çıkarılan adaletnamelerde bu konunun hala gündemde olması imdâd-ı seferiyye vergisinin tekalif-i şakka alımını engellemediği anlaşılmaktadır. Bkz. (Tabakoğlu, 2000, s. 221; Cezar, 1986, s. 53; Özkaya, 1974, s. 448-449).

Yüzyıldan itibaren almaya başladı. İlk başlarda borç olarak alınan imdâd akçeleri, daha sonra eyalet ve sancaklara tevzi edilerek kazaların kudretleri doğrultusunda ve beylerbeylerinin has gelirlerinin düşmesi ve kapı halkının artmasına bağlı olarak sürekli alınan bir vergi haline geldi (Cezar, 1984, s. 73). İmdadiyeler ilk dönemlerde haslardan, daha sonra has karşılığı nakdî ödemelerden ve ardından halktan imdâdiyye adı altında alınan vergilerden oluşmaktaydı (Tabakoğlu, 2000, s. 221). İmdâd-ı seferiyye, “*valilerin kapı halkının giderlerini karşılamak üzere bölge halkına tevzi ve tarh olunan vergi*” (Cezar, 1986, s. 58) ve “*kendi gelirlerinden maiyetlerinin giderlerini finanse edemeyenlerin dileklerine karşılık vergi salma hakkıydı*” (Aksan, 2011, s. 85).

İmdâd-ı seferiyye için yapılan bu tanımlamanın tam karşılığını bulması, 18. Yüzyıl olsa bile örfî vergi koymak usulü kuruluş devrinden itibaren başvurulmuş bir kaynak olmuştur. Askerin beslenmesi ve savaş masraflarının giderilmesi için II. Bayezid döneminde “*imdâdiye-i seferiyye*” adıyla yeni bir vergi konulmuştu (Kazıcı, 2003, s. 194). Ancak sürekli talep edilen bir vergi haline gelmesi IV. Mehmed dönemine isabet etmektedir. 1656 yılında Girit Savaşı’nın mali bunalımı, Celâlî isyanları, İstanbul’da 1648-1656 seneleri arasında yaşanan esnaf ve ocak ağalarının ayaklanmaları, Limni ve Bozcaada’nın elden çıkması para sıkıntısının yaşanmasına neden olmuştu (Cezar, 1984, s. 73). Bu dönemdeki para sıkıntısı Naima Tarihinde şu şekilde ifade edilir : “*...halen sipahi ve yeniçeri ve diğer asker tâifelerine derhal mevacibleri verilmek icab edüp hazinede ise hazır akçe yoktur. Tedarik edilmesi dahi hiçbir şekilde mümkün değildir. Enderûn-ı Hümayûn’dan borç olarak bu kullarına üç bin kese imdâd olunmak rica olunur*” (Naima Mustafa Efendi, 1969, s. 2759). Ancak bu miktarın da yetmediği ve 1656 senesinde ileri gelen devlet adamları ve zenginlerden imdâdiye alınması gerektiği anlaşılmaktadır (Cezar, 1984, s. 71; Uzunçarşılı, 2011, s. 299).

17. Yüzyılda artan para sıkıntısını ifade eden yazarlardan biri de Defterdar Sarı Mehmed Paşa’dır. Defterdar Mehmed Paşa asker tedariki için gerekli olan parayı hazinenin karşılayamadığından bahsederek “*Alâ-tarîkı’l-karz*” ifadesiyle bir tür iç borçlanma niteliğinde mal-mülk sahibi herkesten birer miktar akçe alındığını ifade etmiştir (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995, s. 221). 1683 yılından sonra ülke çapında bir iç borç türü olarak 327 milyon 500 bin akçelik imdâd-ı seferiyye tahsil olunmuştu (Tabakoğlu, 2005, s. 213). 1656-1687 seneleri arasındaki uzun savaşlar döneminde büyük ekonomik ve mali bunalımla karşı karşıya gelinmiş, kapıkullarının maaşları dahi bir yıl boyunca ödenememişti. Bu sebeple devlet, imdâd-ı

seferiyyenin kapsamını genişletti ve ilmiye mensuplarından 1687 yılında imdâdiye talep etti. Ancak ulemânın sert tepkisiyle karşılaşılınca onlardan imdâdiye alınmasından vazgeçildi. Fakat bunun üzerine aynı sene yeni bir Hatt-ı Hümayûn ile şehirde yaşayan zenginlerden, iş sahiplerinden zorla ya da güzellikle imdâd-ı seferiyyenin toplanması emredildi (Cezar, 1984, s. 73-74). İstanbul, Bursa, Mısır, Bağdat, Basra ahaliilerinden dört bin kese seferiyye akçe toplanması emredildi. Bu yükümlülük uygulanmaya konulduktan bir süre sonra IV. Mehmed tahtan indirildi ve yerine geçen kardeşi II. Süleyman döneminde de malî buhran devam etti. Bu dönemde hem daha önceki yıllara ait ödenmemiş ulufelerin varlığı hem de cülus bahşişinin dağıtılma zorunluluğu, devleti aynı sene içerisinde iki defa imdâdiye istemeye sevketti. Bu imdâdiye ihtiyacı için mahalle mahalle imdat akçesi toplanıldı ve her avarız hanesinin üç adam için 300'er kuruş vermesi kararlaştırıldı. İstanbul dışındaki vilayetlerden ise her avarız hanesinin 133 kuruş vermesi emredildi (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995, s. 308-309; Uzunçarşılı, 2011, s. 486-487; Tabakoğlu, 2000, s. 221). Sultan II. Süleyman zamanında toplanan imdâdiye ve iç hazinenin çeşitli bölümlerinden çıkarılan değerli eşyaların para olarak darp edilmesi sayesinde kapıkullarının maaş, terakki ve bahşişleri verilebildi (Cezar, 1984, s. 75-77).

1697 senesinde yine savaş giderlerinin finansmanında kullanılmak üzere imdâd akçesinin tahsil edilmesi uygun görülmüştü. Bu imdâd akçesi devletin ileri gelen askerî ve idarî yöneticilerinin gelirlerinden ve İstanbul'daki bazı vakıfların gelir fazlasından ibaretti. Oluşturulan Tevzi'at Defteri'ne⁶ göre belirlenen miktardaki parayı mükelleflerin kesinlikle ödemeleri gerekmekteydi, ödemedikleri takdirde bir sonraki yıl için bakaya olarak kaydedilecekti. 1699 senesinde toplanan imdâd akçesi ise yangın sonucu harap olan yeniçeri odalarının yaptırılması için kullanıldı (Cezar, 1984, s. 82-92). Devlet varlıklı kişilerden borç olarak tahsil ettiği imdâd akçesini son olarak Prut seferi dolayısıyla topladı (Tabakoğlu, 2000, s. 221).

⁶ Eyalet ve sancak merkezi olan kentlerde yöneticilere ödenen imdâd-ı hazariyye, seferiyye, mübaşir ve ulak için yapılan masraflar, kamuya ait yapım ve onarım işleri için ödenen paralar, ulaşım ve haberleşme giderleri gibi harcamalar vergi olarak köylerden toplanmakta idi. Bu giderler, esnaf ileri gelenleri, şehir kethüdası, ayan, mütesellim ile kadı ve mahkeme görevlileri tarafından altı aylık periyotlarda yörenin ileri gelenleri kayda geçirip, harc-ı imza, kalemiye, kâğıt bedelleri eklendikten sonra kentliye ve köylüye bölüştürülüyordu. Bu kayıtlardan bir tanesi İstanbul'a gönderiliyor, onay alındıktan sonra sicile kaydediliyor ve gereken yapılıyordu. Bu tutulan kayda ise tevzi defteri ya da salyane defteri denilmekteydi. Bkz. (Çadircı, 1991, s. 148-149).

Prut seferinden (1711) Pasarofça Antlaşmasına (1718) kadar geçen sürede imdâdiye talep edilmedi. Pasarofça'dan sonra beylerbeylerinin “seferiyyeleri almadıkça harekete iktidarları olamayacağı” ifade edilmekteydi (BOA. A.DVNS.HADRd., 4, s. 10)⁷. Devlet, beylerbeyleri ve sancakbeylerinin seferlere “mükemmel kapı halkı ile” katılabilmeleri için bir çözüm aramaya başladı (Cezar, 1986, s. 54-60). Çözüm ise 1718 senesinde imdâd-ı seferiyyenin bir düzene sokularak düzenli bir gelir haline getirilmesiydi. Buna göre daha önceden alınan imdâd akçeleri eyalet, sancak ve kazaların kudretleri dâhilinde tevzi edilerek beylerbeyi ve sancakbeylerine ek gelir haline dönüştürüldü (Tabakoğlu, 2000, s. 221). İmdâd-ı seferiyye alınırken uygulanacak usul ise şu şekildeydi;

1. Her eyalet ve sancağın ödeme kudretine göre ne miktar imdâd-ı seferiyye vereceği tespit edilecek.

⁷ İmdâd-ı seferiyyeler 18. Yüzyılda ordunun yol alabilmesi için çok önemli bir vasıta haline gelmişti. Raşit Tarihinde anlatıldığına göre: “bu ana gelince seferler vukû'unda eyâlet ve elviye mutasarrıfları olan vüzerâ-yı izâm ve mîr-imîrân imdâd-ı seferiyye nâmıyla re'âyâ fukarâsından bî-nihâye mâl alub nâm-ı devr ile sükkân-ı memâlik-i mahrûsayı pâ-mâl-i gadr u cevri ettüklerinden sonra, ordu-yı hümayûna mülhak u mülâkî olduklarında perîşân kapu ile gelüp “mansıbımızdan gereği gibi imdâd-ı seferiyyemizi alamadık” deyü muzâyaka-i hâllerinden şikâyet ve me'mûr oldukları hidemât-ı seferiyede bu ömr ile ihzâr-ı fütûr u rehâvet etdüklerinden nâşî, bu hâlet mutlaka îrâd ü masrafları mazbût olmamaktan ne'şet edüp her bir livâ ve eyâlet mutasarrıfı mansıbından mükemmel kapuları ile birkaç sefer seferleyecek mertebede akçe aldığı zâhir ü bâhir olmağla, her mansıbın tahammülü meretebe imdâd-ı seferiyyesi mu'ayyen ve ol mikdar ta'yîn ile sefere ne meretebe kapu halkı ile gelmek mümkün olduğu mübeyyen olmak lâzım gelse, hem reâyâ fukarâsı tahammüllerinden efzûn mâl mutâlebesinden halâs olub ve hem vülât-ı memâlik dahi mu'ayyen olan imdâd-ı seferiyyesinin iktizâsına göre tertîb olunan mertebede kalîl âdem ile sefere gelemeyüb bu mâ'nâ imâret-i bilâda ve kesret-i ecnâda bâ'is übâdî olacağı müâhaza vü istivâb olunmağla, fi-mâ-ba'd eyâlet ve evliye mutasarrıfları bi'n-nefs imdâd-ı seferiyye tahsil için azîm cem'iyet ile kazâ-be-kazâ devr ve her kazâdan müft ü meccânen zâd ü zehâir ahzından sonra, tahammülünden birkaç kat ziyâde imdâd-ı seferiyye ve mübâşirîyye ve kapu harcı için aded-i mu'ayyen takdîr ü tebyîn ve paşalar meblağ-ı merkumenin nısfını kendü mesarîf ü levâzımına ve nısf-ı âharından her bir nefer yetmişer guraş olmak üzere kapu halkı nâmına müsella u mükemmel âdemler tedârük edüp, bu vechle îrâd ü mesârifleri mazbût u maktû' olmak hususuna nizâm verilmek için emekdârân-ı devletden taraf taraf mu'temedün-aleyh âdemler ta'yîn olunmağla, bu nizâmı mutazammın olan emr-i âlî üzerine “bu nizâm-ı mezkûra her kim muhâlefet ederse Ku'rân-ı münzel hakkıçün katl ederim” ta'bîri ile hatt-ı hümayûn-ı celâdet-makrûn keşide buyuruldu”. Bkz: (Râşid Mehmed Efendi Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 1083-1084).

2. Vali ve sancakbeyleri illegal olarak halktan herhangi bir ürün ya da para istemeyecek, devletin belirlediği fiyatın üzerinde bir talebi olmayacak.
3. Valiler topladıkları imdâdiyelerin yarısını kendi dairelerine harcayacak, yarısı ile her yetmiş kuruşa bir kişi olmak üzere kapı halkı besleyecek.
4. İmdâd-ı seferiyyeler yılda bir kez toplanarak mutasarrıflara verilecek⁸.
5. Halef-selef, azl, ölüm veya mansıp değiştirme gibi durumlarda iki tarafın mutasarrıfları arasındaki hesaplar mahalli kadıların yetkisi altında olacak.
6. Verginin tevzi edilmesinde kadı, ayan ve ahali görevli olacak.
7. Eyalet valilerine devlet tarafından sefer ya da başka bir görev verilmemişse imdâd-ı seferiyye toplanmayacak.
8. Sefer görevi olmadığı halde imdâdiye tahsil etmesi için emir verilen valiler, bu paranın içinden kendilerine hazariyyelerini alacak ve geri kalanını Hazine-i Âmire'ye gönderecek.
9. Sefere görevlendirilen vali eğer seferiyyesini toplayacak vakti bulamazsa devlet tarafından kendisine borç para verilecek ve daha sonra verilen meblağı hazineye geri ödeyecek.
10. İmam, hatip, sadaka ile geçinenler, devlete aynı hizmette bulunanlar (köprücülük, kerestecilik gibi) dışında her kesim imdâdiye verecek (Tabakoğlu, 2000, s. 221)⁹.

Savaş yıllarına has bir vergi olan imdâd-ı seferiyyenin yaklaşık yarısı miktarında olan imdâd-ı hazariyye barış dönemlerinde taksitlerle alınan bir vergiydi. İlk defa 1718 yılında alınan bu vergi ile birlikte sefer dönemlerinde tahsil edilen imdâd-ı seferiyye birbirini tamamlamıştı. Her iki verginin de toplanma gerekçesi valilerin savaşa götürmek zorunda oldukları kapı halkını beslemekte zorlanmalarıydı (Tabakoğlu, 2000, s. 222). 1723-1727 yılları arasında yaşanan Safevî seferleri sırasında toplanan imdâd-ı seferiyyeler halkın vergi yükünü kaldıramamasına neden oldu. Devlet halkın bu yükünü hafifletmek için seferiyye toplanması yerine hazariyyeye yüzde eli oranında zam yaptı (Genç, 2012, s. 141). 1727 senesinde Anadolu ve Rumeli'den paşaların topladığı imdâd-ı seferiyyelerin kaldırıldığı, hazariyyelerin ise devam edeceği ifade edildi (Râşid Mehmed Efendi-

⁸ Devlet, imdâd akçelerinin senede bir kez Muharrem ayında alınmasını emretmişse de bu kaidenin dışına çıkıldığı da görülebilmekteydi. Nitekim 1733 senesinde Safevi seferi nedeni ile cepheye giden valilerin Muharrem ayı olmadığı halde ikinci kez tahsil yapmalarına izin verilmişti. Bkz. (Özkaya, 2010, s. 194).

⁹ Anadolu vilayetinde Bolvadin ile İshaklı kazaları arasında bulunan Eber ve Derecik derbent köylüleri bölge güvenliğini sağladıklarından (BOA. AE. SMHD.I, 145/10825), Barçınlı kazası ahalileri de Hüsrevpaşa menziline işlerini gördüklerinden imdâd-ı seferiyyeden muaf tutulmuşlardı. Bkz. (AE. SMHD. I, 145/10799).

Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013,s. 1578). Burada seferiyyenin alınmayacağı belirtilmekteyse de verginin tamamen ortadan kaldırıldığı anlamına gelmemektedir. Nitekim hazariyye defterlerinde imdâd-ı seferiyye ile ilgili kayıtların bulunması bu yükümlülüklerin aynı mahiyette olduğunu göstermektedir (Tabakoğlu, 2000, s. 222) Zira 1730 senesinde savaş kararının verilmesine müteakip halktan tekrar imdâd-ı seferiyye toplanması emredildi (BOA. DMKF.d. 28673, s. 32; BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 10-11/1).

3. BEYLERBEYLERİNİN İMDÂD-I SEFERİYYE TALEBİ VE DEVLET'İN YAKLAŞIMI

Tekâlîf-i şâkka türünden vergilerin toplanmasının önlenmesi ve has gelirlerine ek olarak ortaya çıkan imdâd-ı seferiyye vergisi seferi ikame edecek mahiyette değilse bile azımsanmayacak derecede önemliydi (Aksan, 2011, s. 81). Valiler için imdâdiye, kapı halkının çok olmasını sağlıyor, dolayısıyla savaş kazanmanın bir ölçütü oluyordu (Özkaya, 2010, s. 192). Ancak beylerbeylerinin 17. yüzyıldan itibaren yerlerinin sık sık değiştirilmeye başlanması, seferlerin uzaması dolayısıyla görev sürelerinin kısılması (İpşirli, 1991, s. 70) bu rütbede bulunanların konumlarını nasıl koruyacaklarını düşüncelerine, geliri yüksek dirlikler için rekabet etmelerine neden oldu. Böylece beylerbeylikler gelir sağlayan parasal yatırım olarak algılanmaya başlandı. Bu durumun taşra kesimini olumsuz yönde etkileyeceği aşîkârdır. Kısa vadede çok kâr elde etmek isteyen ya da konumunu sağlam tutabilmek için savaşlarda yararlılık göstermesi lazım gelen beylerbeyi halkın daha fazla vergi vermesi gerektiği ile ilgili devlete baskı yapmaya başladı (Barkey, 1999, s. 79-86; Özkaya, 1974, s. 445). Diğer taraftan 18. Yüzyılda, reâyânın gelir durumu çok farklı seyretmediği için askerî sınıfın baskıları vergilere yeni zamlar eklenmesine neden oldu ve halkın vergileri ödeme gücü zorlaştı (Özkaya, 2010, s. 192).

1731 senesinin genel çerçevesini; eyalete yeni atanan valilerin imdâd-ı seferiyyesi kendilerinden önce toplanması nedeniyle Hazine-i Âmire'den yardım almaları oluşturdu (BOA. DMKF.d. 28673, 44; BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 10-11/1). Nitekim Bağdat ve Revan savunmasında görevlendirilen beylerbeylerinin giderlerini karşılamak için görev yerlerinden ayrılmadan bölgenin imdâd-ı seferiyyesini alıp gitmeleri, daha sonra yerlerine atanan mutasarrıfların bu gelirden mahrum kalmasına ve sefere görevlendirildiklerinde halktan ikinci kez imdâdiye talep etmelerine neden oldu. Senede bir kez alınan vergi, aynı sene ikinci kez talep edilince devlet, bir sonraki senenin imdâd-ı seferiyyesinin Hazine-i Âmire'ye aktarılması karşılığında bu sorumluluğu üzerine aldı ve hazineden karşılığını

ödedi. Bu sefer sırasında bazı eyalet ve sancak mutasarrıflarının haktan mütesellimleri vasıtasıyla topladığı ve hazineden yeniden atanan beylerbeylerine verilen imdâdiye miktarı 561,5 keseydi. Bu anlamda devletin iki büyük sorunu vardı. Birincisi; sefer devam ederse hazine ne zamana kadar beylerbeylerine imdâd-ı seferiyye verecekti? İkincisi; hazinenin gücü kalmadığında ahaliden bir yılda birden fazla imdâdiye alınması gerekirse ne yapacaktı? Bu sorunlara çözüm arayan devlet, 1731 senesinde bazı ümera sınıfına mukataa mallarından 133 kese 149 kuruş ödedi (BOA. A.DVNS.HADRd., 4, s. 10/1). Ayrıca sefer dışı dönemlerde alınan hazariyyeyi sefer zamanlarında devreye soktu ya da hazariyyeye zam yaptı. Yine sefere kaydı yapıldıktan sonra imdâdiyyesini tahsil eden beylerbeyi çeşitli nedenlerle azledilince halktan topladığı vergiyi yeni beylerbeyine ödemek zorunda bırakıldı. Buna kudreti olmazsa topladığı meblağ, üzerine zimmet olarak kaydedildi. Bunun yanında başka yere görevlendirilmiş beylerbeyi eski görev yaptığı bölgenin imdâd-ı seferiyyesini tam olarak tahsil edememişse, yerine atanan vali kalan miktarı toplama hakkına sahip oldu.

1731 senesinde Anadolu'da bulunan eyaletlerin hemen hepsinde imdâd-ı seferiyye ile ilgili yukarıda çerçevesi çizilen sorunlar yaşandı. Örneğin; Maraş ve Sivas eyaletleriyle, Kangırı, Ankara, Amasya, Karahisar-ı Sahib, Kayseriye ve Dukakin sancaklarının mutasarrıfları Bağdat ve Revan canibinde bulunan seraskerlerin maiyetine katılmak üzere görevlendirilmişlerdi (BOA. DMKF.d. 28673, 44). Beylerbeyleri seferiyyelerini tam ve eksiksiz almak istiyordu. Bu yüzden beylerbeyleri sancaklarındaki ahali eğer vergiyi ödeyemezse devlete baskı yapıyorlardı. Beylerbeylerinin isteklerine cevap verebilme adına devlet seferiyyeyi denkleştirmek için hazariyyeye zam yapmak zorunda kaldı. Dukakin Mutasarrıfı Receb Paşa'ya seferiyyesini tam alabilmesi için hazariyyesine zam yapıldığı ve seferiyyesine eklenildiği daha önce ifade edilmişti (BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 7/4; 16/2). Aynı yıl tekrar imdâdiyyeye ihtiyacı ortaya çıkan Receb Paşa'ya Hazine-i Âmire'den, gelecek yılın seferiyye vergisi hazineye gönderilmek şartıyla, 6 Nisan 1731 tarihinde 4.250 kuruş verilmişti. Bu sırada Receb Paşa vefat etmiş, Dukakin sancağı mutasarrıfı olarak Mahmud Paşa atanmıştı. Ancak Mahmud Paşa, Receb Paşa'nın hazineye borçlandığı kısmı ödemek istememiş ve sancağın bütün imdâd-ı seferiyyesinin kendine ait olması gerektiğini belirtip hazineye bu miktarı ödemekten imtina etmişti. Nitekim 18 Ekim 1731 tarihinde Hazine-i Âmire için vergiyi toplamaya giden Baba Osman'a muhalefet edilmiş, vergiyi toplamasına izin verilmemişti. Mahmud Paşa imdâdiyyeyi toplamak için gelen mübaşire: "*Livâ-i mezbûre sene-i merkumenin muharreminde bana*

tevcih olunub irad-ı hazîreye taksimi henüz ahz eyledim merkum Receb Paşa'ya taraf-ı mirîden virilen akçeyi vefâ idecek mirîyede emlakı olmağla mebâliğ-i merkûm müteveffâ-yı mezbûrun emlâkından reâyâ zimmeti tahsil olunmalıdır" demişti. Bunun üzerine devlet, Receb Paşa'nın emlakından daha önce ona verilen imdâdiye miktarının tahsil edilemeyeceğini, reâyâdan belirlenen miktardaki verginin tahsil edilerek hazineye aktarılmasını emretti (BOA. DMKF.d. 28673, s. 39). Hazariyyeye zam yapılan başka bir sancak da Dukakin idi. Dukakin Mutasarrıfı Receb Paşa'nın, ahaliden 8,5 kese imdâd-ı seferiyye olarak Gence tarafında sefere katılması emredilmişti (BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 7/4.). Receb Paşa seferiyyesinin bir kısmını (740 kuruşunu) toplamaya kadir olduysa da kalanını tahsil edememişti. Beylerbeyinin sıkıntıya düşmemesi için devlet, toplanan miktarı 8,5 keseye denkleştirmek için *"imdâd-ı seferiyyesi tahsil olunan hazariyyesine zam ve seferiyyesine iblağ ve tekmil..."* kararını aldı (BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 16/2).

Devletin bulduğu kısa vadeli bu çözümler iktisadî bunalımın çıkmasına engel olamamış, hemen hemen her eyalette imdâd-ı seferiyye ile ilgili problemler meydana gelmişti. Örneğin Anadolu eyaletinden toplanan 330 kese imdâd-ı seferiyye akçesi, Diyarbakır Valisi olan Mustafa Paşa'ya 19 Nisan 1730 tarihinde tevcih edilerek Bağdat'ta bulunan seraskerin mâiyetine girmesi emredildi. Mustafa Paşa bu yıla ait imdâdiyeyi almış ve görevine gitmişti. Ertesi sene, Anadolu eyaletinin imdâdiyesini 1730 yılının Temmuz ayında Ebubekir Paşa'nın tasarruf etmesi istenilmiş, Mustafa Paşa'ya Diyarbakır eyaletinin seferiyyesi bırakılmıştı. Buna rağmen Mustafa Paşa, kethüdaları yardımıyla, Anadolu eyaletinden 1731 senesine ait imdâd-ı seferiyyeyi de almış, yeni atanan valinin sıkıntı yaşamasına neden olmuştu. Yılda iki kez seferiyye talebinin reyanın gücünü aşacağı düşüncesi Mustafa Paşa'ya Ebubekir Paşa'ya ait olan 1731 senesinin imdâd-ı seferiyyesini geri vermesi için ferman gönderildi. Paşa'nın geri ödeme gücü olmadığı ve seferiyyeyi harcadığı anlaşıldığından, 330 kese akçe Mustafa Paşa üzerine zimmet olarak kayd edilmiş ve Ebubekir Paşa'ya Hazine-i Âmire'den bu miktar gönderilmişti (BOA. DMKF.d. 28673, s.32; BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 6/1; 19/1). 12 Şubat 1732 tarihli hükümde Mustafa Paşa'nın Diyarbakır eyaletinden alması gereken imdâdiye-i seferiyyesini toplayamamış olduğu ve bu yüzden parasal sıkıntı içinde olduğu ifade edilmektedir (BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 24/4).

Beylerbeyinin imdâd-ı seferiyyesini alamadığı başka bir örnek de Maraş eyaletinde görülmektedir. 8 Aralık 1730 tarihinde Süleyman Paşa Maraş eyaleti ile Teke sancağının 31.000 akçelik imdâd-ı seferiyyesini

almıştı. Ertesi sene bu eyaletin ve sancağın seferiyyeleri Sivas Beylerbeyi İbrahim Paşa'ya tevcih edilmişti. Ancak Süleyman Paşa 1731 senesinin seferiyyesini de alınca İbrahim Paşa sıkıntıya düşmüştü. Buraya yeni gelecek valiye imdâd-ı seferiyye kalmadığından Süleyman Paşa'nın aldığı parayı iade etmesi istenmişse de buna kudreti olmadığı için bu miktarın Hazine-i Âmire'den verilmesi kararlaştırıldı. İlginç olan ise Sivas Beylerbeyinin de aynı durumda olmasıdır. O da Sivas'a atanacak olan valinin imdâd-ı seferiyyesini alıp öyle gelmişti. Böylelikle birden fazla eyalet yöneticisinin alacağı/harcadığı imdâdiyeleri hazine ödemek zorunda kalmıştı (BOA. DMKF.d. 28673, s. 34; BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 6/2).

Bir senede toplanan imdâd-ı seferiyye miktarları, beylerbeylerinin kapı halkı sayısının artması nedeniyle ihtiyaçlarını karşılamıyordu. Bu yüzden beylerbeyleri aynı senede birden fazla vergi almayı istemekteydiler. Kayseri sancağının 8.250 kuruş seferiyyesini alıp Revan seferine giden İbrahim Paşa, tekrar imdâdiye talep etmişse de bu sancak, Rüstem Paşa'ya tevcih olunmuştu. İbrahim Paşa'nın talep ettiği imdâdiye Hazine-i Âmire'den karşılanmıştı (BOA.DMKF.d.28673,s.41; BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 8/2.). Kapı halklarını *tertip ve tekmil* edebilmek için bir senede iki defa imdâdiye talebinde bulunan bir diğer Paşa Amasya Sancağı Mutasarrıfı Selim'di. O, sancağının 16,5 kese imdâd-ı seferiyyesini alarak Bağdat'ta Vezir Ahmed Paşa'nın maiyetine katılmıştı. 11 Şubat 1731 tarihinde gönderilen hükümle Selim Paşa'nın, bahar başında tekrar kapı halkı ile beraber sefere katılması emrediliyordu. Yine seferiyye ihtiyacı doğan Selim Paşa'ya hazineden para gönderilecekti (BOA. DMKF.d.28673,s.37; BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 7/2).

Başka bir yere atanan beylerbeyi eğer eski görev yerinden seferiyyeyi tamamen almadıysa yerine atanan beylerbeyi o seferiyyeyi tahsil etme hakkına kavuşuyordu. Örneğin; Karahisar-ı Şarkî livasının mutasarrıflığına Top Kara Ağaç Kalesi muhafazasında olan Ali Paşa atanmıştı. Buranın 1730 senesine ait olan imdâd-ı seferiyyesini Hasan Paşa tahsil etmişti. Hazineden yardım alması gereken Ali Paşa'ya 1731 senesinde bir önceki seneden vergiyi ödeyemeyen kazaların da seferiyyelerini toplaması için emr-i şerif verilmişti (BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 4/3). Ancak bu sırada I. Mahmud'un tahta çıkması nedeniyle Kulhisar, İbşiri, Ulubey, Yakubbey Derbendi, Bayramlı, Ebu'l-hayr, Bazarsu ve Akköy kazaları bir önceki seneden kalan imdâd-ı seferiyyelerini vermek istememişlerdi. Bu kazalarda kalan bakayanın Hasan Paşa'ya verilmeyip, Ali Paşa'ya Mütessellim Osman marifetiyle toplanarak gönderilmesi emredildi (BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 21/1).

Sefere kaydı yapıp, seferiyye alıp çeşitli nedenlerden dolayı sefere katılmayan beylerbeyleri de hazineden seferiyye karşılığı para çıkmasına neden oluyordu. Kangırı ve Ankara sancaklarının mutasarrıfı Ali Paşa Revan seferine görevlendirilmişse de azledilmişti. Ancak Paşa, Kangırı sancağının 5 Nisan 1731 senesine ait olan imdâd-ı seferiyyesini 27,5 kese (13.750 kuruş) olmak üzere almıştı. Kendisinden sonra buraya mutasarrıf tayin edilen Mirza Paşa'ya almış olduğu imdâd-ı seferiyyeyi vermek zorundaydı. Lâkin bu meblağı ödemeye kudreti olmadığı anlaşıldığından 27,5 kese akçe Dergâh-ı Âli Gediklilerinden Abdunizam vasıtasıyla, Mirza Paşa'ya verilmek üzere 6 Nisan 1731 tarihinde gönderilmişti (BOA. DMKF.d. 28673, s. 35; BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 11-12/2). Ankara sancağının 28,5 kese akçe (14.250 kuruş) seferiyyesini de alan Ali Paşa, yeni mutasarrıf Halid Paşa'nın sıkı yaşamasına neden olmuştu. Bu yüzden bu miktar da Halid Paşa'ya Gediklilerden Mehterbaşı Mustafa Ağa mübaşeretiyle gönderilmişti. Ali Paşa'nın ise üzerine 56 kese akçe zimmet olarak kaydedilmişti (BOA. DMKF.d. 28673, s. 36; BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 7/1, BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 11-12/2; 15/2).

Beylerbeyleri kendi giderlerini karşılamak üzere imdâd-ı seferiyyesi yetersiz olarak düşündükleri sancaklara gönderilmek istemiyordu. Bu gibi sancaklarda besleyebilecekleri kapı halkı sayısı azalacağından devlet katında gözden düşme korkusu yaşamaktaydılar. Bu isteksizliklerinin bir diğer nedeni; atandıkları sancaktan dönem içinde almaları gereken imdâd-ı seferiyyenin Hazine-i Âmîre için toplanılması için çoktan kaydedilmiş olmasıydı. Örneğin; Kırşehir sancağının mutasarrıflığı 1731 senesinde açık olup kimseye tevcih edilmemişti. Sancağın, 20 Eylül 1730 tarihinde 6 kese (3.000) kuruş imdâdiyesini ise Mimlioğlu Osman Paşa almıştı. Ancak buraya atanacak yeni mutasarrıf Revan seferine memur edileceğinden aynı sene için Kırşehir sancağından imdâdiye alamayacak ve yeni atanan mutasarrıfın hazineden yardım alması gerekecekti (BOA. DMKF.d. 28673, s. 42; BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 8/3).

Mirî mukataa gelirleri de hazineye aktarılmadan, beylerbeylerinin kapı halkı giderleri için imdâd-ı seferiyye olarak alınmaktaydı. Örneğin Kastamonu sancağının gelirleri mirî mukataa olup 21.329 kuruş hâsılatı vardı. Bunun 1939 kuruşu mal kalemi idi ve Selanik Mutasarrıfı Solak Mehmed Paşa'ya 28 Aralık 1730 tarihinde tevcih olunmuştu (BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 8/4). Revan seferinde görevli olan Vezir Ali Paşa'nın maiyetine katılması ve gerekli sefer masrafları için kullanması için bu miktar Hazine-i Âmîre'den Mustafa Ağa mübaşeretiyle Solak Mehmed Paşa'ya gönderilmişti (BOA. DMKF.d. 28673, s. 43). Yine Arabgir sancağının

imdâdiyesi 2.559,5 kuruştı ve mirî mukataa idi. Koca Cafer Paşa soyundan gelen Cafer Paşa ve yüz elli kadar olan kapı halkı Revan canibindeki Vezir Ali Paşa maiyetine girmekle görevlendirildi. Revan canibine gitmeden evvel Arabgir mukataasının malikâne mutasarrıfından bu miktarı alması emredilmişti (BOA. DMKF.d. 28673, s. 43; BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 9/4). Yine Divriği sancağının gelirleri mirî mukataa olup mal ve kalemi toplam 6.600 kuruştı. 12 Ocak 1731 senesinde mirî mukataanın gelirleri, 150 neferden oluşan kapı halkı ile Revan seraskeri maiyetine katılması için Arap Ali Paşa'ya verilmişti (BOA. DMKF.d. 28673, s. 45; BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 9/3). Hamid sancağı da mirî mukataa idi ve malı 15.000, kalemi ise 1.500 kuruştı. Yeniili Voyvodası Elhac Ahmed Ağa'ya 28 Aralık 1730 tarihinde beylerbeylik verilerek Paşa'nın, Revan seferinde görevli Serasker Vezir Ali Paşa'ya katılması emredildi (BOA. A.DVNS.HADRd., 4, s. 9/1). Bunun için gerekli olan masraflar ise söz konusu miktardan harcanacaktı. 7 Nisan 1731 tarihinde gönderilen emirde mirî mukataanın kimseye malikâne olarak verilmediği bu yüzden Ahmed Paşa'nın bu mirî mukataayı 1731 senesinin Mart ayının başından itibaren tasarrufunda tutabileceği yer almaktadır (BOA. DMKF.d. 28673, s. 45). Yine Malatya sancağı mirî mukataa olup Rışvanzade Ahmed Paşa'nın mutasarrıflığında bulunmaktaydı. 7 Nisan 1731 tarihinde gönderilen emirle buranın beylerbeyliği ona tevcih edildiği, mal ve kalemi toplam 8660,5 olan malikânenin gelirini alarak Revan seraskerinin maiyetine katılması emredilmişti (BOA. DMKF.d. 28673, s. 45).

4. HALKIN İMDAD-I SEFERİYYEYE TEPKİSİ

18. Yüzyılda Osmanlı gelirlerinin pek çok kısmı kırsal kesimden sağlanıyor, ortaya çıkan malî krizler reâyâyâya yüklenen vergilerle hafifletilmeye çalışılıyordu. Ancak savaş dönemlerinin ortaya çıkardığı iktisadî küçülme, seferin sonu zafer de olsa vergi vermeyi zolaştırıcı bir etki yapıyordu (Genç, 2007, s. 218). Bu yüzden imdâd-ı seferiyye ve diğer vergiler bölgesel ekonominin geriye gitmesine neden olacak ve kimse bu vergileri ya da hizmetleri vermek istemeyecekti. Üstelik vergiyi ödemede zorluk çeken halk ayanlardan borç alıyor ve bu döngü ayan sınıfının güçlenmesine neden oluyordu (McGovwan, 2006, s. 838-839; Aksan, 2011, s. 85).

Diğer taraftan devlet, beylerbeylerinin yerleri değiştirilirken ve sefere görevlendirilirken imdâd-ı seferiyyede yaşanan sıkıntıların üstüne bir de halkın vergi ödemesini geciktirmesini istemiyordu. Nitekim beylerbeylerinin imdâdiye istekleri Hazine-i Âmire'yi yeterince yorduğundan, halkın vergilerini beylerbeyinin görevlendirdiği

mütesellimlere ya da beylerbeyine hazineden para verildiyse Hazine-i Âmire için vergiyi toplamaya gelen mübaşire vermelerini emrediyordu. 1731 senesinde halkın bu emirlere cevabı çok müspet olmadı. Vergi toplamaya giden görevliler halkın vergiyi ödemeyi geciktirici, çeşitli bahaneleriyle karşı karşıya geldiler. Örneğin; 16 Kasım 1731 tarihinde Dergâh-ı Âli Gediklilerinden Ömer Ağa Timurcu, Bozdoğan, Bayezid, Tire ve Köşk kazalarının imdâd-ı seferiyyelerini ödemelerini istedi. Bu kazalar “*sebil evkâfından*” olduklarını ileri sürerek hisselerine düşen akçeleri vermek istememişlerdi (BOA. DMKF.d. 28673, s. 32).

Halk arasında yayılan “*mütesellim, voyvoda, kadı değişecektir, menzil yönetimi, vilayet masrafına ait vergiler, cizye, avâriz, nüzûl, cebeli, mukâtaa-i mirîye malları, imdâd-ı hazâriye ve seferiyyeler affolunmuştur*” gibi sözler, onların vergi vermek istememelerine neden olmaktaydı (Özkaya, 2010, s. 250). Bu haberlerin asılsız olduğunun duyulması çok zaman almıyor, reâyâ imdâd-ı seferiyyeyi tahsil etmek için görevlendirilen mübaşir ya da mütesellimle karşı karşıya kalıyordu. Buna rağmen vergi vermeme konusunda birlikte hareket eden reâyâ, ödemeyi birkaç ay geciktirebiliyordu. Nitekim 4 Aralık 1731 tarihinde Mübaşir Ömer Denizli’ye bağlı kazaların önceki seneden kalan 780 kuruş imdâd-ı seferiyyesini talep etmesine rağmen Ezine kazası sakinlerinden Kör Elhac Ahmed ile Denizli kazası sakinlerinden Mahmud ve arkadaşları bakaya kalan bu miktarı ödememek için halkı tahrik etmişlerdi. Yine Teke sancağının Elmalı kazasının ahalileri hisselerine düşen 5.800 kuruşu ödemek istemedikleri için Mübaşir Ömer kimseden para alamamıştı. Bu durumu önlemek için Aydın Muhasılı vekiline ve diğer bölge idarecilerine emr-i şerif yazılmıştı (BOA. DMKF.d. 28673, s. 32-33). 18 Aralık 1731 tarihinde Gümüşabad, Akyazı ve Kavak kazalarından hisselerine düşen 432 kuruş talep edilmişti. Ancak kaza ahalileri “*bizim tekâlifimiz Burusa’dan bey’ olunur, Kütahya tarafında tekâlifimizi vermeyiz*” diyerek karşı çıkmışlardı (BOA. DMKF.d. 28673, s. 33). 17 Ocak 1732 tarihinde Tarsus nâibine gönderilen hükümle Adana Valisi İbrahim Paşa’ya verilmesi gereken 4.000 kuruşu, Tarsus sakinlerinden Zorbaoglu İbrahim, Kulaksızoglu İbrahim, Kasımoğlu ve Musaoğlu Derviş adlı kişiler muhalefet ederek ödemek istememişlerdi. Bu yüzden hiç imdâdiye toplayamayan Paşa’nın kapı kethüdası padişaha arzuhal göndermişti (BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 24/1).

18. yüzyılda yaşanan en önemli olay Patrona Halil isyanı (1730) ve akabinde yaşanan taht değişikliği. Halk, yaşanan ihtilali imdâdiye mükellefiyetinden kurtulmak için şans olarak gördü. Onlar vergilerini almak için gelen görevlilere “*tecdid-i ferman ettirmeyince*” imdâdiyelerini

vermeyeceklerini bildirmişlerdi. 3 Nisan 1731 tarihinde Bursa Mollasına, Günyüzü, Mihaliç ve Karahisar kadılarına gönderilen emirde Revan tarafındaki askerî harekâta katılması için görevlendirilen ve Hüdevendigar sancağının mutasarrıfı olan Ömer'in adı geçen kazalardan ve bunlar haricinde on iki kazadan alması gereken 8.000 kuruşu bu sebeple toplayamadığı ifade edilmişti. Hatta Gazi Hüdevendigar vakfı köyleri ve Mihaliç, Günyüzü ve Karahisar kazaları ahalileri, daha önceden toplanamamış ve zimmetlerine bakaya olarak kaydedilen miktarı inkâr etme yoluna gitmişlerdi (BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 16/1).

Beylerbeyleri halkın vergi vermek istemediğini divana mektuplar yazarak bildirmişlerdi. Divana birbiri ardına gelen imdâdiye talebine yönelik mektuplar, halkın vergi vermesi gerektiği ile ilgili alınan kararların sertleşmesine neden oldu. Örneğin; 18 Aralık 1731 tarihinde Hamid sancağına bağlı Isparta kazası yakınında bulunan Pavlı kazası halkı hissesine düşen 700 kuruşu, 11 Mart 1732 tarihi gelmesine rağmen vermemişti. Bu senede vergi toplaması için gönderilen Mübaşir Ömer'e muhalefet edenlerin haklarından gelmesi emredilmekteydi. Kazada yapılan tedkikatta kaza sakinlerinden Hüseyin Çavuş, Hatip Emir Mustafa, Abdülaziz oğlu Ahmed, Hacı Ahmed oğlu Hasan, Boşnak Mahmud ve Solakoğulları İsa ve Musa'nın muhalefet edenlerden olduğu görülmüş ve haklarında gereken cezaî işlemin yapılması emredilerek, kazanın imdâd-ı seferiyyesinin toplanması istenilmişti (BOA. DMKF.d. 28673, s. 33). 24 Şubat 1732 tarihli emr-i şeriften anlaşıldığı üzere Teke sancağı ahalileri hisselerine düşen 5.800 kuruşu vermek istememişlerdi. Hatta bundan bir sene önceki mal kısmı ise tamamen zimmetlerinde kalmıştı. Bu yüzden vergi vermemek için muhalefet edenlerin haps ve kalebend edilmeleri emredilmişti (BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 25/1).

Sivas Eyaleti imdâdiye miktarı fazla olan eyaletlerden bir tanesiydi. 5 Nisan 1731 tarihli imdâdiyesi 66 kese (33.000 kuruşu) olup bunun hepsini İbrahim Paşa almıştı. Ancak buraya atanan Ahmed Paşa'ya geri ödemesi mümkün olmadığından (BOA. A.DVNS.HADRd., 4, s. 7) Ahmed Paşa'nın ihtiyacı olan miktar, Hazine-i Âmire'den verilmişti. Bu eyalette yedi ay sonra tekrar imdâdiye toplanılması ve Revan Kalesi'nde bulunan neferlerin mevâciblerinin bu yolla ödenmesi kararlaştırıldı (BOA. DMKF.d. 28673, s. 38). Bu suretle vergi toplamaya giden Mübaşir Osman, bu miktarın 15.000 kuruşluk kısmını tahsil edebilmişti. 40 gün içinde kalan kısmını da tahsil edebileceğini bildirmiş ve topladığı miktarı Revan'a götürmesi için Gediklilerden Genç Ali Ağa'ya vermişti. Bir ay ya da kırk gün içinde toplayabileceğine inandığı vergiyi toplamakta sıkıntı çekmiş, Osmancık (72

kuruş), Karakaş kazaları ile Canik sancağı (3.724 kuruş) ahalileri imdâdiyeyi ödemek istememişlerdi. Havza ve Merzifon kazaları “*Bizlere ziyâde tahmil olmuştur.*”; Eğirdik (Eğirdik) (899 kuruş) ve Yüzde Pâre (427 kuruş) kazaları “*Vilâyet-i sultan haslarıyız.*”; Arabgir kazası (1.178 kuruş) “*İmdad-ı seferiyyemizi kapalı madenine viririz.*” diyerek muhalefet etmişlerdi. Bunun üzerine devlet Arabgir kazasının imdâdiyesini bu sene Revan’da bulunan askerlerin mevâcibleri için vermesini ve aynı yıl kapalı madenine vergi vermemelerini bildirmişti. Diğer kazaların ise inat etmeden üstlerine düşen meblağları ödemeleri emredilmişti (BOA. DMKF.d. 28673, s. 38). 14 Kasım 1731 tarihli hükümden anlaşıldığı kadarıyla bu kazalar hisselerine düşen miktarları vermemek için hala direniyorlardı (BOA. DMKF.d. 28673, s. 38).

Karahisar-ı Sahib sancağının 22 kese (11.000 kuruş) olan imdâdiyesini Erdebil muhafazasında görevli olan Genç Ali Paşa almıştı (BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 8/1). Ancak aynı senede ikinci kez imdâdiye talep edilmesi gerekince devlet, 6 Nisan 1731 tarihinde Hazine-i Âmire’den bu miktarı, Gediklilerden Mehmet Ağa mübaşeretiyle Genç Ali Paşa’ya göndermişti. 16 Kasım 1731 tarihinde sancağın imdâd-ı seferiyyesini, Gediklilerden Mehmed Ağa toplayıp Hazine’ye götürmekle görevlendirilmişti. Ancak Çol-Abâd kazası hissesine düşen 374 kuruşun 166 kuruşunu ödemiş, kalan 208 kuruşu ise “*Kazâ-i merkûmede sâkin Türkman tâifesinden iktizâ ider.*” diye ödemek istememişti. Bolvadin kazası ahalileri ise 535 kuruşun 243 kuruşunu ödemiş, 292 kuruşu ise “*Bizler menzil ocağındanız.*” (BOA. DMKF.d. 28673, s. 40), “*Bizler menzilkeş olduğumuz hasebiyle hazâriyemiz afv u ikâm olmağın imdâd-ı seferiyye dahi vermeyiz*” diyerek ödememişlerdi. Bunun üzerine Divan-ı Hümâyûn’da bulunan kuyûd-ı ahkâm defteri incelenmiş ve Bolvadin kazasının menzil olduğu, ahalinin 1722 senesi için hazariyyeden muaf tutulduğu, ancak imdâd-ı seferiyye için bu durumun söz konusu olmadığı dile getirilerek, Nisan 1731’de gönderilen emr-i şerif ile Erdebil’de zahmet içinde bulunan Ali Paşa’nın hakkını ödemeleri emredilmişti (BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 17/2). Bu durumun çözümü için Anadolu valisi Vezir Ahmed Paşa ve Karahisar-ı Sahib kadısı görevlendirilmişti (BOA. DMKF.d. 28673, s. 40).

Alanya livası ise 15 Ocak 1731 Mimlu Oğlu Osman Paşa’ya tevcih olunmuştu. Bu seneye ait imdâd-ı seferiyyesini alarak Revan Seraskeri maiyetine görevlendirilmişti (BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 4/4). 8 Ekim 1731 tarihinde, bu livanın ve ayrıca İçili sancağının imdâd-ı seferiyyesi, Edirne eyaleti beylerbeyi İbrahim Paşa’nın uhdesine bırakılmıştı. Beylerbeyi adına vergiyi tahsil etmek için giden Mutesellim Ömer, halkın “*hayvanat ve eşya teklifi ile muhalefet*” ettiklerini bildirdi. Bunun üzerine gönderilen emr-i şerif

ile bu türden bir ödemenin olmayacağı, verginin nakden ödenmesi gerektiği ifade edilmişti (BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 21/3).

Eylül 1731’de Karaman valisi Rüstem Paşa’nın imdâd-ı seferiyyesini topladığı Aksaray, Şecaeddin, Koçhisar kazaları imdâd-ı seferiyye vermemek için inat etmişlerdi (BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 21/2). Yine aynı paşaya imdâdiye veren Beyşehir sancağına tâbi Bozkır kazasına üç defa mübaşir gönderilmesine rağmen ahalisi imdâdiyelerini vermekten imtina etmişti. Kasım 1731’de gönderilen emirle Bozkır kadısının ve ayânının birlikte hareket ederek imdâdiyeleri toplaması emredildi (BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 22/1). Beyşehir köylerinden bazıları da “*Bizler zeâmet reâyâsındanız imdâd-ı seferiyye vermeziz.*” diyerek vergi vermek istememişlerdi. 11 Nisan 1732 tarihinde incelenen imdâd-ı seferiyye hisselerinin yazılı olduğu kuyud-ı ahkâm defterine bakılmış, köylülerin bir önceki seneden kalan imdâdiyelerini ödemeleri için emr-i şerif verilmişti (BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 27/1).

3 Kasım 1730 tarihindeki hükme göre; Karasi sancağının imdâdiye gelirleri Revan canibinde bulunan Beylerbeyi Hasan Paşa’ya bırakılmıştı. Hasan Paşa’nın mütesellimi, sancağın 16,5 kese imdâd-ı seferiyyesini toplamak istemişse de halk “*hazariyye verdiğimizden tekrar seferiyye virmeyiz.*” diyerek karşı çıkmıştı. Gerçekten de Hasan Paşa’dan önce sancak mutasarrıfı olan Salih Paşa (12 Mart 1730 tarihinde atanmıştı) sancağın hazariyyesini almıştı. Bunun üzerine 13 Şubat 1731 tarihinde Revan canibi Seraskeri Vezir Ali Paşa’ya gönderilen emirle, sorunun açıklığa kavuşturularak beylerbeyi Salih Paşa’nın zimmetinde bulunan ve beylerbeyi Hasan Paşa’ya ait olan hazariyyeyi verdirmesi emredilmişti (BOA. A.DVNS.HADRd., 4, s. 15/1; BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 17/3).

Hüdâvendigâr sancağı mutasarrıfı ve Tiflis’de Köprükalesi muhafazasında bulunan Yusuf Paşa, imdâdiyesini istemişse de Turhal kazasına tabi Kırkağaç nahiyesi ahalileri muaf olduklarını ileri sürmüşlerdi (BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 23/1). 22 Şubat 1732 tarihinde Yusuf Paşa’ya Hüdâvendigar sancağına bağlı Akyazı kazasının da hissesine düşen 350 kuruşu vermediği ve vermek istemediği anlaşılmaktadır. Bunun üzerine devlet kazanın imdâd-ı seferiyyesini derhal ödemesi için emr-i şerif göndermişti (BOA. A.DVNS.HADRd., 4 26/3). Adanos ve Gine kazaları naiblerine gönderilen hükümde de aynı sorunun yaşandığı görülmektedir. Nitekim Adanos kazasına tâbi Habil Cedid nahiyesi ahalileri muaf olduklarını ileri sürseler de incelenen defter sonrasında “*kadimden beri alına gelen*” ve bakiye olarak kalmış 403 kuruş imdâdiyeyi vermeleri emredilmişti (BOA. A.DVNS.HADRd., 4, 24/2).

Vergi toplama ile ilgili sıkıntılar, devlet görevlilerinin suistimalleri ya da hataları olduğu zaman da ortaya çıkabiliyordu. Bunun bir örneği Zülkadriye sancağında görülmektedir. 5 Ekim 1731 tarihinde Maraş eyaletinin imdâd-ı seferiyyelerini Hazine-i Âmire için toplamaya giden Mübaşir Ali, sancak ahalilerinin imdâd-ı seferiyyelerini vermek istememesiyle karşılaştı. Hisselerine düşen meblağ olan 3.480 kuruşun 2.000'nini vermiş geri kalanını ise vermemişlerdi. 1.480 kuruşun talep edilmesiyle de: “*Tekâlîfimiz hâne üzerine taksim olunmak için yedimizde fermân vardır*” diyerek hazîre üzerinden değil hane üzerinden alındığını ifade ettiler. Devlet bu durumun kâtip hilesi olduğunu ve bu sancağa düşen 1.480 kuruşun alınması için mübaşire emir vermişti (BOA. DMKF.d. 28673, s. 34).

5. SONUÇ

Osmanlı Devleti 18. yüzyılda para darlığı çekmekteydi. Savaşlar uzun, masraflı ve başarısızdı. Doğu cephesindeki Safevi mücadelesi tam da söz konusu savaş şekline uygundu. Bu savaş sırasında (ki bu sadece bu savaşa özgü bir durum değil) beylerbeylerinin yerlerinin sık sık değiştirilmesi ile sayılarının artırılmasının taşıyıcı olumsuz bir şekilde etkilediği tespit edilmektedir. Taşranın bu sürece bakış açısı, devletin sürekli hale getirdiği avarız vergilerine verdikleri tepkilerde gizlidir. Ülkenin pek çok yerinden vergi vermemek için sesler yükselmiş olmasına rağmen, tımarın tasfiye sürecinin bir yansıması olan bu vergi, beylerbeyleri için ek gelir olmuş kapılarındaki leventleri sefere götürebilmenin bir yolu haline gelmişti. 17. Yüzyıldan itibaren sayıları ve etkileri artan “*başıbozuk*” askerin eşkiyalığının önlenmesi, beylerbeylerinin onları kapılamasıyla önlenilecekti. Bu sayede devlet, tımar sistemi ile boşalan asker ihtiyacını karşılayacak hem de eşkiyadan kurtulacaktı. Bu süreç içerisinde, Osmanlı Devleti’nin seferlerde başarılı olabilmek ve güvenlikle ilgili sıkıntıları en aza indirebilmek için vergiyi 18. Yüzyılda bütün memlekete tevzi etti. Umulan amaçların bir kısmı gerçekleşse de yeni sorunları da beraberinde getirdi.

Özellikle beylerbeylerinin seferyelerini aldıktan sonra yerlerinin değiştirilmesi ve gittikleri yerde de seferiyye talep etmeleri yeni atanan valilerin devletin hazinesine muhtaç kalmasına neden oldu. Devlet, eyalet ve sancaklara tevzi edilen seferiyyeyi bir sonraki sene kendi hesabına toplamak şartıyla onların ihtiyaçlarını karşıladı. En büyük sorun da savaşın uzun sürmesi nedeniyle hazineye para çıkışının önlenemez olmasıydı. Bunu hafifletme kaygısı güden devletin başka bir çaresi de hazariyyelere zam yapmak, seferiyyelerini alarak giden paşalardan bu miktarın tahsil etmektir. Bu her zaman mümkün olmamış, paşalar aldıkları vergiyi hazineye ödeme

güçlüğü yaşamışlardı. Ancak 18. Yüzyıldaki Osmanlı- Safevî mücadelesinin devam etmesi beylerbeylerinin işlerini layıkıyla yapmasından geçiyordu. Bu da ancak seferiyyelerini aldıkları müdetçe olabilirdi. 1730-1732 seferlerinde Anadolu eyaletlerinden ve sancaklarında çok sayıda beylerbeyinin bu sıkıntıyı yaşaması Bağdat ve Revan savunmasını tehlikeye sokabilirdi. Üstelik isyan sonrasında çıkılan bir seferdi ve kazanılması merkezî hükümetin otoritesi için çok önemliydi.

Diğer taraftan vergi yükümlülüğü dışında seferin nakliye ve iâşe ihtiyaçları da genellikle rayiç bedelin altındaki fiyatlarla halktan temin edilmekteydi. Savaşlar nedeniyle yılgın olan halk vergi talep eden devletin görevlendirdiği mübaşirlere veyahut beylerbeylerinin mütesellimlerine çeşitli bahanelerle direndiler. Vergi vermemek için ifade ettiklerinin doğruluğun tespit edilmesi üzerine ise devlet bu sorumluluğu üzerine aldı. Nitekim seferin meydana getirdiği iktisadî küçülme dolayısıyla halkın daha fazla ezilmesine müsaade edilemezdi. Daire-i adaletin devamı dolayısıyla devletin varlığı halka bağlıydı. Doğrusu savaşı bazı anlaşma maddeleri dışında Osmanlı kazandı. Ancak sürekli hale gelen imdâdiyeler beylerbeylerini şavaşa davet ediyorsa da mütesellimliği dolayısıyla ayanları güçlendiriyordu. 18. Yüzyılın ikinci yarısından sonra bu grup ön plana çıkacaktı. Bu kısır döngünün yaşanmasının en büyük nedeni ise devletin memleket dâhilindeki iktisadî kaynaklara alternatif mali kaynak geliştirmekte yaşadığı zorluktu.

6. KAYNAKLAR

- Acun, F. (2002). Klasik dönem eyalet idare tarzı olarak tımar sistemi ve uygulaması. *Türkler*, C.9, Ankara. 899- 908.
- Akdağ, M. (1945). Tımar rejiminin bozuluşu. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C III, S 4, Ankara. 419-431
- Akdağ, M. (1979). *Türkiye'nin iktisadî ve içtimaî tarihi*, C. II, Ankara. Tekin Kitapevi.
- Aksan, Vîrgînîa H. (2011). *Kuşatılmış bir imparatorluk*. Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları,
- Aktepe, M. (1989). Ahmed III. *TDVİA*, C. II, İstanbul. 34-38.
- Aktepe, M. (2016). *Patrona isyanı (1730)*. Ankara Altınordu Yayınları.
- Barkey, K. (1999). *Eşkıyalar ve devlet: Osmanlı tarzı devlet merkezileşmesi*, Çev. Zeynep Altok. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Baron Joseph Hammer Purgstall (2003). *Büyük Osmanlı tarihi*, C. VII, İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- BOA. Cevdet Askeriye (C. AS.) 94/4317.
- BOA. A.DVNS.HADRd. 4.
- BOA. DMKF.d. 28673.

- Bay, A. (2014). XVIII. yüzyıl ve XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı taşrasında siyaset pratiği: Taşarada iktidar mücadelesi, hizipleşme ve merkez. *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 12, 1-40.
- Cezar, Y. (1986). *Osmanlı maliyesinde bunalım ve değişim dönemi*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Cezar, Y. (1984). Osmanlı maliyesinde XVII. yüzyılın ikinci yarısındaki “ımdadiyye” uygulamaları. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2/2, İstanbul. 69-102.
- Çadırcı, M. (1991). *Tanzimat döneminde anadolu kentleri'nin sosyal ve ekonomik yapıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa. (1995). *Zübde-i vekayiât*, haz. Abdülkadir Özcan. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ertaş, M. Y. (2007). *Sultanın ordusu*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Genç, M. (2007). *Osmanlı İmparatorluğunda devlet ve ekonomi*, Ankara: Ötüken Yayınları.
- Genç, M. (2003). Malikane. *TDVİA*, 27, İstanbul. s. 516-518.
- Genç, S. (2012). *Osmanlı-Safevi savaşlarında sefer organizasyonu ve lojistik 1722-1725*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- İpşirli, M. (1992). Beylerbeyi. *TDVİA*, C. 6, İstanbul. S. 69-74.
- İpşirli, M. (2001). Kapı halkı. *TDVİA*, C. 24, İstanbul. s. 343-344.
- Karahasanoğlu, S. (2010). Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 isyanına dair yeni bulgular: İsyanın Organizatörlerinden Ayasofya vaizi İspizâde Ahmed Efendi ve terekesi. *OTAM*, S. 24. s. 97-128.
- Kazıcı, Z. (2003). *Osmanlı'da vergi sistemi*, İstanbul: Bilge Matbaacılık.
- Kerküklü Abdürrazzak Nevres. (2004), *Târihçe-i nevres*, haz: Hüseyin Akkaya, İstanbul: Kitapevi.
- Küçük, L. (2007). *Osmanlı vergi hukukunda avarız kavramı ve avarızın idarededeki rolü*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Kurtaran, U. (2014). *I. Mahmud dönemi 1730-1754*. Ankara: Atıf Yayınları.
- Küpeli, Ö. (2009). *Osmanlı- Safevi münasebetleri (1612-1639)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Muhammedoğlu, A. S. (2000). Osmanlı-İran münasebetleri. *TDVİA*, C.22, İstanbul. s. 405-409.
- Naima Mustafa Efendi. (1969). *Naîmâ tarihi*, C. VI, haz: Zuhurî Danışman. İstanbul: Kardeş Matbaası,
- Özcan, A. (2003). Mahmud I. *TDVİA*, C. 27, İstanbul. s. 348-352.
- Özkaya, Y. (2010). *18. yüzyılda Osmanlı toplumu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Özkaya, Y. (1974). XVIII inci yüzyılda çıkarılan adalet-nâmelere göre Türkiye'nin iç durumu. *Belleten*, XXXVIII, S. 151, Temmuz, s. 445-491.
- Pamuk, Ş. (2009). *Osmanlı-Türkiye iktisadî tarihi 1500-1914*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Râşid Mehmed Efendi Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi. (2013). *Tarih-i râşid ve*

- zeyli, (1115-1134/1703-1722), C. II, haz: Abdülkadir Özcan-Yunus Uğur-Baki Çakır-Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Sertoğlu, M. (2011). *Mufasssal Osmanlı tarihi*, C. V. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Suphi Mehmed Efendi. (2007). *Subhî tarihi, sâmi ve şâkir tarihleri ile birlikte*, haz. Mesut Aydın, İstanbul: Kitapevi.
- Süleyman Sudî. (2008). *Osmanlı vergi düzeni (defter-i muktesid)*, Haz: Mehmet Ali Ünal, Isparta: Fakülte Kitapevi.
- Tabakoğlu, A. (2000). İmdadiyye. *TDVİA*, C. 22, İstanbul. s. 221-222.
- Tabakoğlu, A. (2005). *Türk iktisat tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları,
- Uzunçarşılı, İ.H. (2011). *Osmanlı tarihi*, C. III/I. Ankara: Türk Tarih Kurumu.